

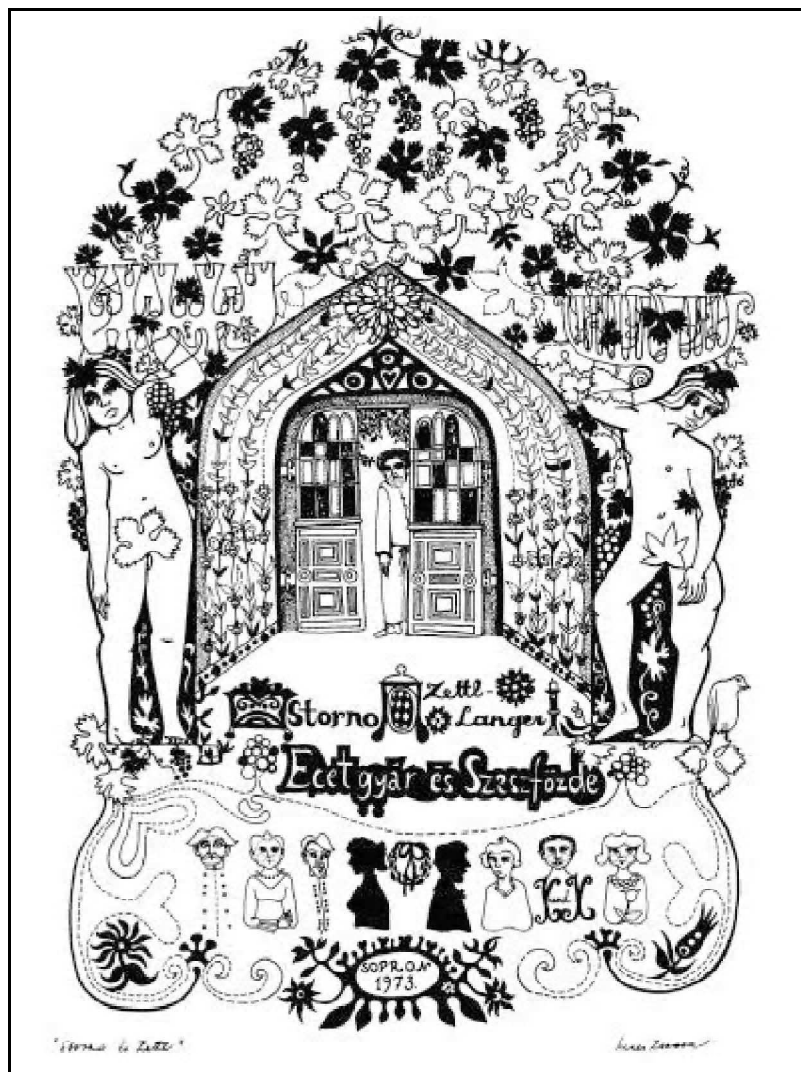
igazán komoly eredményt nem tudott elérni a közös német–magyar revíziós politika megvalósítása terén. Ennek tudták be deprimált hangulatát, amely nála általában abban mutatkozott meg, hogy a diplomáciai érintkezésben szokatlanul kevés előzékenységet mutatott. Budapesten mindazonáltal kiemelkedő érdemeket szerzett azzal, hogy a német politikai élet szinte valamennyi fontos, mértékadó szereplőjével aktív személyes kapcsolatot tartott. Külügyminiszterként azt várták tőle, hogy ezeket a kapcsolatokat kamatoztatni fogja, egyszersmind azonban igyekszik majd a németbarátság bélyegétől az olaszok, de más államok előtt is megszabadulni.

Hogy ez mennyire sikerült neki, egy későbbi dolgozat tárgya megállapítani.

2008. LXII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Város és művészet Tanulmányok Askercz Éva 70. születésnapjára / Kovalovszky Márta: Storno és Zettl. Szenes Zsuzsa rajza

**339 Kovalovszky Márta: Storno és Zettl.
Szenes Zsuzsa rajza**

Szenes Zsuzsának az a rajza, amely a *Storno és Zettl* címet viseli, felirata szerint 1973-ban, Sopronban készült. A képmező közepét kapu foglalja el, színes üvegbetétekkel díszített szárnyainak nyílásából szakállas férfialak lép ki. A kaput jobbról-balról egy-egy „kariatida” veszi közre, alakjukat és a kapuépítményt dús szőlőlevelekkel és fürtökkel indázó „lugas” keretezi. Lábuk alatt, hajladozó tusvonalak virágdíszes keretében nyolc kis mellkép sorakozik. A kapubejárat előterében felirat: *Storno / Zettl-Langer / Ecetgyár és Szeszfőzde*. Alul középen növényi ornamentikával keretezett ovális mezőben: SOPRON / 1973. Papír, tus, filctoll, 342×190 mm. Jelezve balra lent: *Storno és Zettl*, jobbra lent folyóírással: *Szenes Zsuzsa* (1. kép).

1. kép. Szenes Zsuzsa: Storno és Zettl. 1973, papír, tus, filctoll, 342x190 mm.

340 Egy múzeumi leírókarton tárgyilagos szavait olvasva mindez egyszerűnek és világosnak tűnhet, holott koránt sincs így. Valóságos tapasztalat meg a sejtések és álmok határozatlan körvonalú gomolygása fonódik össze itt szétválaszthatatlanul. Olyan Sopron jelenik meg a néző szeme előtt, amelynek némely részlete a valóságos város felismerhető darabkáját rögzíti, de e részleteket a művész tovább repíti emlékezetének pályáin, kiszámíthatatlan kanyarulatokon, kitérőkön és mellékvágányokon keresztül az érzelmek és gondolatok megfoghatatlan régióiba. Ez a Sopron térképen és útikönyvekben nem található.

Hogy Szenes Zsuzsa mikor járt először a városban, nem tudjuk. A rajzon szereplő dátum – 1973 – sem jelent bizonyosságot az első látogatás idejével kapcsolatban. Azt azonban állíthatjuk, hogy a művész hosszú, lelkes vonzalom fűzte Sopronhoz, szívesen időzött archaikus közegében, régi és új barátai között. Azt sem tudjuk, melyik évben jártak ott mintegy „kiscsoportos foglalkozáson”, az ún. soproni textiles művésztelepre meghívott alkotók. Néhányuk nevét megőrizte az emlékezet, ők maguk azonban ennyi idő elteltével már csak szép, de homályos emlékképeket tudnak felidézni. Szenes Zsuzsa 1985-ös katalógusában³⁸⁸⁽³⁸⁸⁾ szerepel az 1980-as kiállítások között „a soproni művésztelep kiállítása”, de a dátum valódiságáról már Szenes Zsuzsát sem kérdezhetjük meg.

„Kicsit örület” – szokta volt mondani csendesen, picit kételkedően mosolyogva, ha valami hihetetlen,

furcsa dolgot tapasztalt. „*Én a zongora alatt laktam, kicsit örület.*” A soproni művésztelep-féléről számolt be éppen, amelyet azon a nyáron egyetlen alkalomként Askercz Éva szervezett, vagyis meghívott néhány textilművészt a városba új benyomásokat gyűjteni, rajzolni, beszélgetni. A művésznők a nyári szünetben elcsendesedett zeneiskolában kaptak szállást. Az Erzsébet utcai régi villa illet hozzájuk.³⁸⁹⁽³⁸⁹⁾ Kevesen voltak, a hely sem bizonyult túlságosan soknak, mindössze egyetlen nagy szobát foglalhattak el, ezt használták alvásra, alkotásra egyaránt. A „szakirodalom” azokban az időkben még nem elemezte tevékenységüket, még nem méltatta munkásságukat a magyar textilművészet – és egyáltalán, a magyar művészet – korszakos jelentőségű teljesítményeként. A textiles szakma azonban már tisztában volt vele: a műfaj nagyasszonyai forgolódnak a zeneiskola padlójára terített hálósákokon, ők rebbennek szét reggelente a városban bámészkodni, udvarokba bekukkantani, „motívumot gyűjteni.” A nyájas művésznők, e „fővárosi grófkisasszonyok” esténként a néma hangszerek között – ez is Szenes Zsuzsa szójárása – „*féktelenkedtek*”: teáztak és vihorásztak, mint nevelőintézetbe adott kamaszlányok. Élvezték a helyzetet, szerették a várost, Askercz Éva útmutatásai nyomán, tanácsaival felfegyverkezve vagy éppen derűs és szeretetteljes kalauzolásával a kis csapat bejárta az utcákat, beóvakodott némelyik lakásba, izgatottan szimatolt bele a múzeumi levegőbe és alkalomadtán receptet cserélt öreg soproni háziasszonyokkal. Szenes Zsuzsa moziba vitte Askercz Éva kislányait, Szabó Mariann őrsi zászlót varrt valamelyik iskolának, Preiser Klára körömollójával vakargatta a durva olajfestéket, hogy láthatóvá tegye egy Móricz Zsigmond utcai kapu öreg kopogtatóját. A „művésztelep” egyszeri alkalom maradt, de a résztvevők később sokáig emlegették még az ott töltött napokat. Bizonyára nem véletlen az sem, ³⁴¹ hogy a Soproni Múzeum programjában időnként feltűnt egy-egy kortárs textil kiállítás: Askercz Éva – noha szakterülete éppenséggel más korszakok, más műfajok felé vonzotta – csendesen felfedezte azokat a műveket, amelyekben összeért és egymásba kapcsolódott régmúlt és jelen, amelyekbe titokzatos hajszalereken át a régi korok mosolyra ingerlő bája, gyanútlan tisztasága szívódott fel, s olykor jelen volt az utókor cseppnyi iróniája is. Így jött létre például 1977-ben Szenes Zsuzsa kiállítása, Szabó Marianné 1979-ben vagy Szilágyi Júliáé 1995-ben. És nyilván ennek volt egyik későbbi következménye a „karácsonyfaakció”, amikor 2005-ben – megelőzve a Nagytétényi Kastélymúzeum mostanában rendszeressé vált karácsonyi rendezvényét – Sárváry Katalin textiltervező és tanítványai egyszerre több soproni helyszínen rendeztek adventi kiállítást a különböző stílusú díszekbe öltöztetett fenyőfákkal.³⁹⁰⁽³⁹⁰⁾

A hetvenes évek közepe tájt a modern magyar textil „aranykora” a vége felé járt. Szenes Zsuzsa a textiles mozgalom nagy generációjához tartozott és ennek az „aranykornak” – a soproni „művésztelepen” résztvevő Hübner Arankával, Preiser Klárával és Szabó Mariannal együtt – meghatározó alakja volt. Nemzedékük 1968-ban, a *Textil-falikép* című kiállításon lépett színre.³⁹¹⁽³⁹¹⁾ Meglepő és elemi erejű munkáikkal alaposan felforgatták a szolid műfaj addig megszokott hagyományait, miközben támaszkodtak is a tradícióra. Afféle vidám szabadságharcot vívtak műfajuk megtisztításáért és függetlenségéért. Műfajukat megújító küzdelmükben nem álltak egyedül: a képzőművészetben ugyanekkor az Iparterv-csoport és a Szürenon, a zenében az Új Zenei Stúdió, a filmművészetben a Balázs Béla Stúdió fiataljai tűztek hasonló célokat maguk elé. Tevékenységükkel átrendezték a kortárs magyar művészet teljes képét.

Amikor a textilnek ez a korszaka a hetvenes évek közepe tájt lezárult, a műfaj nagyasszonyai észrevétlenül kivonultak a Paradicsomból: egyszer csak már nem voltak ott. Szenes Zsuzsa egyébként is műfajváltoztatásra kényszerült – egészségének ártott a gyapjúsálakból felszálló por –, így véget kellett vetnie a szépséges gyapjútűzései és hímzései sorának. Újfajta, szikárabb, kopárabb tárgyak készítésébe fogott és – csendes morfondírozásainak naplójaként – ekkoriban született jó néhány nagylegzetű, a sopronihoz hasonló rajza.

Pályája elejétől kezdve sokat rajzolt. Életművének felét grafikák teszik ki. Jellegzetes egyéni technikájában, a gyapjútűzésben is érzékelhető valami a rajzolás karakteréből, hiszen a fonatlan, nyers

gyapjúkötegeket is úgy vezette a vászonalapon, mint tollát a papíron: rajzolt velük. Önálló grafikáival azokhoz a hazai áramlatokhoz kapcsolódott, amelyek a dolgokat nem szentől szembe, hanem épp a visszajukról közelítették meg: a jelent a múlt felől, a fenségest a groteszk oldaláról, a világ mindennapi, közönséges jelenségeit a költészetten keresztül. Szenes Zsuzsa rajzait sok rokonság fűzi Gácsi Mihály, Gyulai Líviusz, Gross Arnold vagy Rékassy Csaba lapjaihoz, noha az övéktől némileg eltérő tartományokba vezették a nézőt, egy olyan világba, amely már elvesztette ártatlanságát és telve van a dolgok mögött meglapuló kimondhatatlan, csak sejthető, bizonytalanul homályos titkokkal. A jó és rossz, a derű és a [342](#)bánat, a régmúlt és a jelen, az itt és ott fogalmaival semmire sem jut, aki meg akarná nevezni Szenes Zsuzsa grafikáinak összetevőit.

Tevékenységét kezdettől fogva különös kettősség jellemezte: amikor textillel foglalkozott, ő maga a háttérbe húzódott és átadta helyét a kompozíciós motívumoknak, az elemi, vegetatív létezés tárgyilagosságának, rajzai viszont mindig személyesek, önnön külső-belső világának szubjektív közegét hozzák felszínre. Korai rajzain, az 1950-es évek második felétől éveken át mindennapjainak színtereit rajzolta – a konyhát, a hentesboltot, a csipketerítős bútorokkal teli szobát – és szereplőit: a maflácska susztert, a billentyűk fölött tévovázó zongoristát, a gyerekzsúr résztvevőit. Lapjait régies fotográfiák szabályai szerint komponálta és szívesen időzött el a részleteknél. Csaknem monomániás szorgalommal, a gyapjútűzések egyenletességével hozta létre rajzain is a pöttyös, csíkos, virágmintás részleteket, amelyek szinte akaratlanul megteremtették az alakok és tárgyak karakterét. A rajzi „leírás” intenzitása fantáziából szövődő nagyobb, nyitottabb kompozíciók felé mutat. A változás az 1963–64-es rajzokban következett be. Amíg a régebbi tusrajzok „anyaga” homogén volt, az újakon legkülönfélébb elemek kavarnak dúsan, egymásba gabalyodva, egymáshoz kapcsolódva. A sokféle motívumot már nem a „beállítás”, az egyes kis jelenetek rendje, nem a mindennapi állapotok és történések narrációja tartja össze, hanem a folyamatosságból kiemelt, izolált elemek álomszerű kapcsolatai. A részletek intimitása megmarad, az egyes ábrák azonban nem értelmezhetőek szó szerint, és nem is várnak megfejtésre. Minden motívumból titkosatosság árad, titkok motoszkálnak a homályos sarkokban, az egész mégis áttekinthető, biztos és kiegyensúlyozott. Az 1964 után készült rajzokon már végképpen nem a köznapian átlátszó vagy sokféleképpen értelmezhető cselekmények és hangulatok vezetnek a papíron a művész tollát, hanem magának a pontos, szigorú, de eleven vonalnak a vivőereje, kanyargós és biztonságos, saját energiája. A jelenetek, a motívumok nem széttagolva, nem egyediségükben, hanem egymást folytatva, meglepő kitérőket téve gomolyognak; intim és vonzó részleteiket, alkalmazkodóképességüket, beleélő tehetségüket, utánzó hajlamukat nem korlátozzák többé önmagukra, hanem mintegy megajándékozzák vele az egész kompozíció áradó képzeletbirodalmát. A rajz ugyanakkor teljes nyíltsággal árulkodik róla, hányféle helyről, mennyi különféle forrásból merítette nyersanyagát a művész, hogy e sokféle eredetű materiából a fehér papíron olyan világot teremtsen, amely valóság és képzelet, *van és nincs* határán egyensúlyozik „*Élményanyagom...szinte kifogyhatatlan... – mondta, még pályája elején egy interjúban a művész – Nem akarok mást rajzolni, mint amit gondolok, amit elképzélek. A kompozíció, a vonalsűrűség vagy a vonalak ritkasága, a dekorációk, költészetem stabilitása, hullámzása, szomorúsága vagy vidámsága annyira reálisak, amennyire elvontak az álmok.*”[392\(392\)](#)

A *Storno és Zettl* című grafika ezeknek az újfajta Szenes Zsuzsa-rajzoknak egyik legszebb, bár kevésbé ismert darabja. Az „élményanyagot” ezúttal elsősorban Sopron jelentette és ez annak ellenére igaz, hogy se a bábész turista, se a derék város lakó nem ismerne rá az ábrázolásban a keresett vagy jól ismert látnivalókra. Sopron – rejtve – mégis jelen van. A kapubejárat számárhátíves keretezése felidéz valamit a középkori [343](#)templomok: a Kecsketemplom, a Szt. Mihály templom csúcsíves kapuinak szerkezetéből, noha a kapubélet plasztikus faragását itt karcsún ágaskodó sík virág-ornamentika, a súlyosan függő zárókövet dús margarétafej helyettesíti. A kétszárnyú lengőajtó felső része színes üvegtáblákból áll, alsó fele tömör, geometrikus tagolású; ilyen, a ház udvarára nyíló, a széltől vagy a

huzattól kicsit állandóan imbolygó ajtókat lépten-nyomon láthat a Bécsi domb kapualjaiba bekukkantó járókelő. A „kariatidákhoz” hasonló alakokkal is gyakran találkozhatunk a soproni épületeken – a legismertebbek a Zichy-Meskó palota bejáratát keretező alakok –, a rajzon azonban inkább dekoratív emblémákként vannak jelen, csupán távolról emlékeztetnek az épület súlya alatt ünnepélyesen roskadozó figurákra.

Szenes Zsuzsának soproni látogatásai alkalmával nagy élményt jelentett a Storno-gyűjtemény. A kollekciónak akkoriban még a család őrizte, régimódi öregurak fogadták az érdeklődőt, családtagok magyarázták a jelesebb darabok történetét. A kicsiny tárgyakat még nem őrizte vitrinüveg és teremőr, egészen közel lehetett hajolni hozzájuk, titkon megsimítani felületüket. A művész önfeledten élvezte a tárgyaknak azt a vegyes forgatagát, amellyel itt találkozhatott, azt a játékos-komoly utazást a korok, stílusok között, amelyre ezekben a zsúfolt szobákban alkalma nyílt. Mindig is sokat foglalkoztatta az idő, a régmúlt: nemcsak tusrajzainak régies rajzi fordulataiban érezhető ez szinte kézzelfoghatóan, hanem akkor is, amikor falioratokba, az óra helyére textilarabokat rögzített (*Rekvizítum*, 1976.). Az idő múlásának dokumentumát csodálhatta a Zettl-Langer-család házában is, barátságuknak a nagyon idős „Helénkével” ez a csodálat volt az alapja.³⁹³⁽³⁹³⁾ A Storno- és a Zettl-gyűjteményekben forgolódva igazán elemében lehetett, nem véletlenül jelenik meg a kompozícióban egy-egy különös formájú és díszítésű szelence, régi gyertyatartó, meg a két, a 19. század elején divatos árnykép. E jellegzetesen soproni motívumokon kívül persze sok részlet magának a művésznak egyéni stílusát őrzi. A kapubejáratot keretező girlandok, az alsó, feliratos oválist díszítő levelek-virágok gypjútúzéseiről ismerősek. A kicsiny mellképeken kackiás bajusz vagy a pufók arc nemcsak a textileken tűnik fel, de azokon a gyermek-fogasokon is, amelyeknek alakjait éppen ekkoriban festette Szenes Zsuzsa.³⁹⁴⁽³⁹⁴⁾ Az udvarra vezető ajtó nyílásából kikukkantó alak sokszor feltűnik grafikáin, ez a vissza-visszatérő szakállas figura tulajdonképpen férjének, Erdély Miklósnak rejtett portréja. A magyar avantgárd művészetnek ez a fontos személyisége ezúttal is, mint máskor, szerényen, „rangrejtve” jelenik meg, mintha csak névtelen soproni polgár lenne. Egyedül a kompozícióban elfoglalt középponti helye és súlyos, árnyékos pillantása jelzi: *valaki* van jelen.

„*Vitán felül áll, a régi időkre visszagondolni szép. Ami régen történt, az mintha szebb lenne*” – olvashatjuk egy 1968-as rajzán (*Színház*). Ezért Szenes Zsuzsa csak úgy ontotta magából a régies, „békebeli” képeket: örömet lelte a pezsgőfürdők, a kerti lugasok nyugalomban, a karcsú derekak, a kackiás bajuszok, a hajasbaba-gyerekek derűjében,³⁴⁴ szerette a szörnyszülött vakolatdíszeket, a megbarnult fotográfiák, a használhatatlan lomok békességét. Természetesnek találta, hogy motívumaiban, stíluselemeiben is egy régi, elsüllyedt világhoz nyúljon vissza. Gazdagon és elragadó invencióval idézte fel a szecesszió nagy grafikusainak hagyományát meg a 19. század végi újságrajzok esetlen báját. Amikor visszanyúlt a szecesszió kellékeihez vagy éppen a soproni élet emlékeihez, gesztusa egyszerre jelentett *menekülést* a jelenből és *hazatalálást* a békés múltba. Realitás és mese, múlt és jelen, távol és testközel között egyensúlyozva nyújtja át azután nézőinek sajátos figuráit, épületeit, indadíszzeit, akár egy fantasztikus, egyszerre nyugtalanító és bódító csokrot.

Szenes Zsuzsa *Storno és Zettl* című rajzának történetét itt akár be is lehetne fejezni: aki nem hiszi, járjon utána. Egy rendes mese végére azonban minden kiderül, itt viszont meghatározó tények maradnak homályban. „*Szomorú, hogy semmilyen ismeretü[n]k nincs elődei[n]k életútjáról. Mennyi gazdag tapasztalat, milyen értékes történetek mennek veszendőbe ezáltal!*” – sóhajtozik a bánatos utókor, akár annak idején a Zettl-Langer-család krónikása.³⁹⁵⁽³⁹⁵⁾ Aztán elmosolyodik, amikor eszébe jut az egyetlen lehetséges megoldás: azt, hogy mikor volt a „soproni művésztelep”, kik vettek részt rajta, meg a többi ismeretlen, fontos és jelentéktelen részletet – egyedül illetékes művészettörténész kollégáknak és barátnőknak, Askercz Évának kell megírnia.